

Проблема розвитку жіночої освіти на Єлисаветградщині (друга половина XIX – початок XX століття) в історико-педагогічних дослідженнях

О. В. Філоненко

Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, Кропивницький, Україна
*Corresponding author: oksanka.filonenko@mail.ru

Paper received 18.11.2016 Accepted for publication 25.11.2016.

Анотація. В статті аналізуються історіографічні джерела, в яких розкриваються питання жіночої освіти Єлисаветградщини в період другої половини XIX – початку XX століття. З'ясовано місце і роль єлисаветградських жіночих навчальних закладів в науково-педагогічних розвідках минулого й сучасності. Подальшого розвитку набули аналіз і систематизація досліджень з даної проблеми.

Ключові слова: історіографія, Єлисаветградщина, жіноча освіта, жіночі навчальні заклади, жіноче училище, жіноча гімназія, навчальний процес.

Розбудова української незалежної держави створила сприятливі умови для відновлення і розвитку педагогіки, національної системи освіти і виховання дітей та молоді в Україні. Успішність реформування в освітній галузі значною мірою залежить від того, наскільки повно і ефективно будуть використані ті позитивні надбання, які базуються, передусім, на національному і регіональному педагогічному досвіді. Ці обставини спонукають до опрацювання матеріалів з історії шкільництва в цілому по Україні і, зокрема, в окремих її регіонах. Гуманістична стратегія педагогіки нашого часу надала широкі можливості для розвитку варіативних навчальних установ, які відповідають запитам суспільства. В зв'язку з цим особливу актуальність набуває аналіз тенденцій розвитку вітчизняної освіти, теоретичного обґрунтування роздільного навчання хлопчиків і дівчаток, а також організації чоловічих і жіночих шкіл.

Дослідження минулого вітчизняної освіти надає можливість глибше вивчити наявний історичний досвід жіночої освіти, передбачити основні тенденції її розвитку у майбутньому, вивчення процесу такого розвитку в даний період збагатить сучасну науку знаннями про механізми модернізації жіночої освіти, вплив регіональних чинників на її ефективність.

Історія розвитку жіночої освіти Єлисаветградщини, представлена невеликою кількістю наукових розвідок. Цілісна історія розвитку жіночої освіти Єлисаветградщини (другої половини XIX – початку XX століття) ще належно не висвітлена в історіографії.

Метою статті є аналіз наукових джерел, які стосуються розвитку жіночої освіти на Єлисаветградщині (другої половини XIX – початку XX століття).

Але перш ніж перейти до аналізу, відзначимо, що наукове дослідження архівних документів Херсонської губернії свідчить про те, що земською громадою активно піднімалося питання про задоволення потреб жінок в отриманні освіти. «Мы должны рассматривать женское образование с двух сторон: с одной стороны мы видим в нем удовлетворение естественной потребности к самоусовершенствованию, потребности, доставившей человеку победу над живым миром и двигающей человечество на пути лучшего устройства своей жизни. Понятно, что не только мужчина должен получить удовлетворение этой потребности; в ней не может быть отказано и

женщине, сь колыбели до отрочества ведущей детей и за это время имеющей полную возможность положить прочные основы для будущего развития человека, или же зачатки будущего несчастья для него и для других. Но мы видим вь жизни, что кроме этого стремления, общаго для всехъ женщинъ, кь какому бы словию оне ни принадлежали и какимъ бы имуществомъ положениемъ ни обладали, есть еще другое стремление сделать школу общаго образования средствомъ для борьбы сь нищетою.

Многие девушки изъ бедной семьи поступаютъ вь гимназию, прогимназию или институтъ, надеясь приобрести знаниями вь будущемъ несколько обеспечить свое существование, предлагая свои услуги вь качестве учительницы, гувернантки» [2, с. 30-31].

Таким чином, освіта повинна була забезпечувати не тільки розвиток та самовдосконалення жінки як особистості, але і її матеріальні потреби. В другій половині XIX – на початку XX ст. в Херсонській губернії система жіночої освіти вимагала внесення якісних змін як до структури так і її змісту.

Однією з перших публікацій із зазначеної проблематики був «Исторический очерк г. Елисаветграда» (1897) [11]. Відомий громадський діяч, тодішній міський голова О. Пашутін у нарисі місцевої історії звернув увагу на ставлення суспільства й місцевої влади до потреб народної школи, подав інформацію про еволюцію окремих навчальних закладів, серед яких певне місце відвів короткому опису розвитку жіночих навчальних закладів на Єлисаветградщині. Зокрема, у публікації ми знаходимо такі відомості: «10 жовтня 1860 р. відкрився Єлисаветградське дівоче училище другого розряду. Вже з наступного року на його утримання місцева влада виділяла щорічно 1355 крб., також передбачалася плата за навчання: 20 крб. на рік, за вивчення іноземних мов – додатково 5 крб. Навесні 1869 р. училище складалося з 1 підготовчого й 4 основних класів; того ж року його реорганізували в заклад першого розряду, а 9 вересня 1870 р. – у громадську жіночу гімназію. 1881 р. при ній відкрили додатковий педагогічний клас [11, с. 89 – 90]. Аналіз праці свідчить про те, що автор вважає значним досягненням у розвитку середньої освіти – відкриття Єлисаветградського дівочого училища.

Про заснування й діяльність педагогічних класів, крім історії міста, написаної О. Пашутіним, згадуєть-

ся також у щорічних звітах про народну освіту в Єлисаветградському повіті, що друкувалися на початку ХХ століття і носили переважно описово-інформаційний характер. Так, у «Кратком отчете о состоянии Єлисаветградской общественной женской гимназии за 1902 год» [3] відзначається, що згідно з клопотанням штатного наглядача Єлисаветградського повітового училища міста Віста, на ім'я Єлисаветградської думи єлисаветградські купецька і міщанська громади відповідно до рішення відшкодували на утримання 2-класного дівочого училища відомства Міністерства народної освіти 1555 рублів і в той же час порушили клопотання перед генерал-лейтенантом Херсонського військового поселення Пістелькорсом щодо планування утримання названого училища за рахунок міських коштів. «Государ Император Александр Миколайович... 9 березня (1856 року) оголосив Царственне Своє повеління, щоб у милій Йому Росії заснувалися училища для дівчат не тільки в усіх містах, але й у селах. У «Журналі для виховання» №10 і «Російському педагогічному віснику» № 11 за 1853 рік викладені засоби для заснування жіночих училищ, внаслідок чого маю честь уклінно просити розпорядження думи про зібрання місцевих купецької і міщанської громад для обговорення необхідних заходів щодо приведення до виконання думки Батюшки Государя і про наслідки мене повідомити. Я впевнений, що наша міська громада, співчуючи сучасній освіті, наслідуює приклад громадян міст Салигаліча, Галіча, Варнавіна, Буя і Макарова (Костромської губернії), де в присутності міської думи встановлені вже кошти на заснування жіночих училищ. При цьому вважаю своїм обов'язком додати, що на початку я сам і всі викладачі довіреного мені училища згодні читати лекції безоплатно по одному уроку на тиждень. Штатний наглядач училищ» [3, с. 162].

У звіті констатується: «Рішення Єлисаветградської громади 13 лютого 1859 року з питання заснування у м. Єлисаветграді жіночого училища. ...заслухавши пропозицію добродія штатного наглядача єлисаветградського повітового училища від 13 грудня 1858 року за № 417 про заснування в м. Єлисаветграді школи для бідних дівочих нижчого класу людей, визначила: беручи участь у заснуванні такої в м. Єлисаветграді передбачає розмістити її в громадському міському будинку, де нині розміщується поліцейська частина. Оскільки громада не має основного капіталу для постійного утримання штату, визначеного для подібного закладу Міністерством народної освіти, то призначає на заснування цієї школи зібрати при оголошенні капіталів на 1860 рік з кожного християнського капіталу по 3 руб. сріблом, що складе триста рублів. Таку ж частину коштів міщанська християнська громада може виділити із суми, яка знаходиться у її розпорядженні, і чотириста рублів сріблом із громадського капіталу, зібраного в складчину, що на початкове облаштування складе тисячу рублів сріблом. З цієї суми можуть бути відремонтовані будинки, придбані необхідні меблі і навчальні посібники, а також найм вільних учительок і наглядачок на вибір громади з осіб, які мають право на навчання, і у випадку нездатності або з інших причин громада залишає за собою право звільнення без юридичного

провадження і на цій підставі просить розпорядження міської думи про затвердження цього рішення і про приведення його у виконання» [3, с. 166].

18 квітня 1860 року директор училища повідомив штатному наглядачу Єлисаветградського повітового училища, що опікун Одеського навчального округу дозволив відкрити в Єлисаветграді жіноче училище 2-го розряду. 10 жовтня 1860 року відбулося урочисте відкриття 2-класного жіночого училища відомства Міністерства народної освіти. Начальником жіночого училища була призначена пані Івановська. Платня за навчання була визначена по 20 руб. на рік, за навчання іноземних мов була особлива платня по 5 руб. на рік. 8 березня 1869 року з клопотанням Піклувальної ради це жіноче училище, яке у той час складалося з одного підготовчого і чотирьох основних класів, з дозволу опікуна Одеського навчального округу, було реорганізовано з 2-го у 1-й розряд. Затвердженням Положенням про жіночі гімназії Міністерства народної освіти 24 травня 1870 року Єлисаветградське жіноче училище 1-го розряду було реорганізоване в Єлисаветградську громадську жіночу гімназію, яка складалася з шести класів. Починаючи з 1874 року гімназія стала семирічною, а з 1881-1882 навчального року при Єлисаветградській громадській жіночій гімназії за поданням педагогічної і Попечительської ради було відкрито восьмий додатковий педагогічний клас.

У звіті також подається інформація, що у 1902 році гімназія складалася з 7-ми звичайних класів із паралельними відділеннями в них, одного 8-го додаткового класу та одного підготовчого класу. Гімназія утримувалася за рахунок субсидій міста Єлисаветграда, Херсонського губернського та Єлисаветградського земства, на кошти за навчання оренду майна, на кошти, які були отримані від продажу речей виготовлених ученицями гімназії на уроках рукоділля. Станом на початок 1903 року в гімназії навчалася 688 з них, які розподілялись по класах [3].

У звіті управи повідомлялося, що «в 1901-1902 навчальному році успіхи в навчанні дівчат давали їм змогу бути переведеними в наступні вищі класи» [3, с. 252].

Згідно зі звітними матеріалами, у 1876 р. в Єлисаветградському повіті Херсонської губернії була відкрита Вознесенська жіноча гімназія, мережа якої складалася з двох класів, а «на кінець 1902 року зросла і складала сім основних класів та один підготовчий» [3, с. 224].

В звіті за 1906 рік знаходимо відомості, про те, що на початку 1906-1907 навчального року в гімназії було відкрито молодший підготовчий клас «для практичного засвоєння ученицями VIII класу прийомів початкового навчання» [8].

Про заснування й діяльність педагогічних класів згадується також у звіті за 1910 рік: «За пропозицією попечителя Одеського навчального округу від 3 жовтня 1909 року за № 29843 було відкрито у 1909-1910 навчальному році паралельний VIII педагогічний клас» [9], який існував лише до листопада 1911 року в зв'язку з відсутністю потрібного контингенту учениць [10].

У звіті гімназії за 1912-1913 н.р. подані характерні відмінності про випускниць VIII педагогічного класу:

«3 47 учениць VIII додаткового класу закінчили курс 46 і при цьому отримали звання домашніх наставниць. З 46 учениць, які закінчили VIII клас, 13 вступили до вищих навчальних закладів, 12 пішли на педагогічну службу, 5 виявили бажання перейти до практичної діяльності, а решта не вказали діяльності, якій вони мають намір присвятити себе» [10].

Підсумовуючи, зазначимо, що річні звітами про стан освіти в Єлисаветградському повіті є першоджерельним підтвердженням того, що до питання розвитку жіночої освіти в регіоні ставилися із особливою увагою.

За останній час з'явилося низка публікацій, присвячених вивченню історичного минулого Єлисаветградщини, зокрема проблемам розвитку жіночої освіти.

У контексті нашого дослідження заслуговує на увагу монографія С. Якименко, О. Литвиненко «Жіноча середня освіта в Херсонській губернії (кінець XIX – початок XX століття)» (2011) [16]. Так, в у монографії системно висвітлено питання історії виникнення, становлення й розвитку жіночої освіти в межах Херсонської губернії в кінці XIX – на початку XX століття. Розкрито регіональні особливості діяльності різних типів жіночих середніх навчальних закладів Херсонської губернії у досліджуваній період. Характеризуючи стан жіночої освіти в Херсонській губернії, автори зазначали, що мережа жіночих навчальних закладів Єлисаветграда почала формуватися в кінці першої половини XIX століття: «У 1864 році у Єлисаветграді були такі жіночі навчальні заклади: училища повітові (68 учениць), приходські (70 учениць) та приватне Карнауховаї (10 учениць), жіночі пансіони Погорелки (32 учениці) та Вередкович (20 учениць). Пансіон пані Фортвенглер існував з 1855 року, а після відкриття в кінці 1860 року жіночого пансіону пані Хрушевої вони були закриті, а згодом з відкриттям в Єлисаветграді громадської жіночої гімназії його знову відкрили. До приватних жіночих середніх навчальних закладів міста належала також гімназія пані Кодьєвої, яка функціонувала протягом тривалого часу» [16, с. 71-72].

При цьому, в монографії відзначається, що на кінець XIX ст. у навчальних закладах Єлисаветграда на відміну від інших міст Херсонської губернії охоплення середньою освітою дівчат було значно гірше [16, с. 76].

У 2007 р. С. Шевченко опублікував практично ідентичні книги «Алма mater єлисаветградських гімназисток» [14] та «Старі стіни: Єлисаветградська громадська жіноча гімназія (1860-1920 рр.)» [15], в яких представив ґрунтовну характеристику системи жіночої освіти, її розвитку і реформування. Заслугою автора є те, що він фактично вперше цілісно охарактеризував основні етапи становлення та розвитку найстарішої з-поміж середніх навчальних закладів міста та жіночих гімназій Півдня України другої половини XIX – початку XX ст.. Вчений ґрунтовно проаналізував зміст навчально-виховного процесу, головні напрямки роботи опікунської та педагогічної рад, батьківського комітету, благодійного товариства допомоги бідним ученицям, особливості взаємин гімназії з освітянськими і владними органами, сусідніми навча-

льними закладами, передусім чоловічою гімназією та реальним училищем, висвітлив персональний склад викладачів і кращих учениць, успішність, виховні заходи, дозвілля, долі випускниць, історію будівництва нового приміщення, проаналізував фінансово-господарських стан справ у гімназії тощо. Слід наголосити, що С. Шевченко також у своїх працях окреслив перший досвід українізації навчального процесу в жіночій гімназії [15, с. 7-8].

У 2006 році виходить друком праця В. Постолатія «Педагогічна освіта на Кіровоградщині (1865-1965 рр.)» [12], яка розкриває цілісну картину розвитку педагогічної освіти в досліджуваному регіоні. У тому числі у загальних рисах автор подає інформацію про історію створення та особливості функціонування другого педагогічного навчального закладу на Єлисаветградщині Добровеличківської жіночої учительської семінарії, яка була відкрита 6 грудня 1912 року за сприяння П. Ревуцького (уже після його смерті) в складі одного першого класу в м. Добровеличківка Єлисаветградського повіту Херсонської губернії. В. Постолатій здійснив кількісний аналіз учительської семінарії, зокрема він подає інформацію, що «в 1914 року в ній працювало 3 класи і було започатковане двокласне зразкове училище в складі трьох перших відділень при семінарії. Семінарія базувалася в приміщенні колишніх винних складів. Цей навчальний заклад готував учителів для неможливих верств населення, тому ученицями в більшості випадків були дівчата із неможливих родин. Навчання в закладі було безкоштовним, власного гуртожитку семінарія не мала. Представниця Єврейської общини до навчального закладу не приймали. 1914 року з Єлисаветградського повіту тут навчалось 59 учениць, з інших повітів Херсонської губернії – 25, ще 2 дівчини з інших українських губерній. В жіночій учительській семінарії учениці могли отримувати стипендії. Так, 1914 року 44 вихованки отримували стипендію» [7, с. 13].

У кандидатській дисертації О. Притюпи «Краєзнавчі засади розвитку природничої освіти на Єлисаветградщині (друга половина XIX – початок XX століття)» (2013) [13] досліджено процеси розвитку природничої освіти в цілому; автор дає характеристику всім закладам освіти Єлисаветградщини та аналізує зміст навчального процесу; дослідниця приділяє особливу увагу безпосередньо навчальному процесу в Єлисаветградській жіночій гімназії, тобто методичним засадам та змісту навчання та підкреслює важливість існування даного середнього навчального закладу для розвитку природничої освіти на Єлисаветградщині періоду другої половини XIX – початку XX ст., оскільки у ньому не лише здійснювали природничу освіту, а й готували вчительок природничого профілю [13, с. 90-91].

Також серед навчальних закладів середнього рівня, О. Притюпа відзначає Вознесенську жіночу прогімназію та Новомиргородську жіночу гімназію, ґрунтовно розглядає структуру навчального процесу у них та звертає увагу, що учениці зазначених закладів вивчали окрім інших предметів також і природничі та мали додатковий педагогічний клас. По закінченні курсу, дівчата отримували звання домашньої вчительки за різними спеціальностями на власний вибір, тоб-

то, залежно від тих предметів, які вони вивчали додатково, що давало їм змогу влаштуувались працювати у початковій навчальній закладі Єлисаветградського повіту. Зокрема, в додатковому класі серед інших методик (російської мови, арифметики, чистописання, малювання та співів) була й методика природознавства. Тому деякі випускниці здобували право навчати дітей і природничих предметів (географії, природознавству, фізиці (з 1919 р.)).

При цьому дослідниця зазначає, що рівень педагогічних знань і навиків випускниць був досить низьким, оскільки педагогічної освіти як такої вони не отримували, але здобуті певні природничі наукові знання давали випускницям змогу навчати природничим предметам учнів початкових шкіл регіону [13, с. 91].

Нашу увагу також привернули наукові статті, присвячені тією чи іншою мірою проблемі нашого дослідження.

Певний науковий інтерес до питань розвитку жіночої середньої освіти в Херсонській губернії проявляє дослідниця О. Куліш, висвітлюючи в статтях свої знахідки [4; 5]. Так, в статті «Становлення середньої професійної жіночої освіти в Херсонській губернії в кінці XIX – на початку XX ст.» (2009) [5] автор розглядає процеси розвитку середньої професійної жіночої освіти в Херсонській губернії в досліджуваній період. Висвітлює чинники, які вплинули на формування системи професійних жіночих навчальних закладів у XIX ст.. Особливу увагу приділяє характеристичній організаційній структури та змісту педагогічної освіти жінок регіону.

Окремий інтерес становить публікація Т. Прибора «Особливості жіночої освіти Єлисаветградщини II половини XIX – початку XX століття» (2014) [13]. В статті автором ґрунтовно охарактеризовано особливості виникнення жіночих середніх навчальних закладів, проаналізовано чинники, які впливали на їх розвиток. Звертається увага на педагогічні умови, в яких відбувався цей процес. Заслугою дослідниці є спроба охарактеризувати типи початкових та серед-

ніх жіночих навчальних закладів, які діяли на території Єлисаветградщини в другій половині XIX – початку XX століття. Т. Прибора в своїй статті акцентує увагу на тому, що жіноча освіта в XIX – на початку XX ст. являла собою окрему систему, хоча й розвивалась повільніше ніж чоловіча, однак мала свої особливості. Відзначає, що початкова освіта на території Єлисаветградщини забезпечувалася церковно-парафіяльними школами та початковими народними училищами. Автор подає відомості про церковно-парафіяльну школу у Вільшанській сільській місцевості, відкрити 1885 року: «Організатором і вчителем у церковно-парафіяльній школі був священник В. Лобачевський і, хоча в цій школі бракувало коштів на утримання приміщення, шкільне приладдя, меблі, священник відкриває ще одну початкову школу розраховану на 30 учениць. Зусиллями громадськості у селищі створюється бібліотека з фондом книжок, журналів і газет» [13, с. 102]. В статійній публікації детально розглянуто створення, призначення, структуру навчального процесу у жіночій Єлисаветградській гімназії.

Короткий огляд жіночої освіти здійснила у своїй публікації О. Люта «Педагогічного забезпечення початкової освіти на Єлисаветградщині в кінці XIX – на початку XX ст.» (2009) [7]. В цій статті автор досліджує особливості педагогічного забезпечення початкової освіти на Єлисаветградщині в кінці XIX – на початку XX ст. та фрагментально характеризує жіночі педагогічні заклади різного профілю – класи, училища, школи, курси, семінарії. О. Люта фактично переповідає фактологічний матеріал, котрий ми знаходимо в «Историческом очерке г. Елисаветграда» О. Пашутіна.

Історіографічний огляд досліджуваної проблеми дозволив встановити, що на даний час немає таких наукових досліджень, де було б системно і в повній мірі проаналізовано історіографію розвитку жіночої освіти Єлисаветградщини досліджуваного періоду, тому питання розвитку жіночої освіти Єлисаветградщини другої половини XIX – початку XX століття потребує подальшого вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Добрянський І.А., Постолатій В.В. Громадська та приватна ініціатива в розвитку освіти України (кінець XIX – початок XX ст.) / І.А. Добрянський, Постолатій В.В. – Кіровоград, 1998. – 144 с.
- [2] Къ вопросу о необходимости учреждетя женскихъ профессиональныхъ школь // Сборник Херсонского земства. – Херсон, 1888. – № 1. – С.30-31.
- [3] Краткий отчет о состоянии Елисаветградской общественной женской гимназии за 1902 год // Общий отчет Елисаветградской уездной земской управы за 1902 г. – Елисаветград, 1903.
- [4] Куліш О. О. Освітня діяльність земств Херсонської губернії у забезпеченні безперервності жіночої освіти (друга половина XIX – початок XX століття) / О. О. Куліш // Науковий вісник Миколаївського державного університету. Серія: Педагогічні науки. – Миколаїв, 2008. – Т.2. – С. 176-185.
- [5] Куліш О. О. Становлення середньої професійної жіночої освіти в Херсонській губернії в кінці XIX – на початку XX ст. / О. О. Куліш // Гілея (науковий вісник): зб. наук. праць. – К., 2009. – Вип. 19. – С.4-9.
- [6] Литвиненко О. М. Жіноча середня освіта в Херсонській губернії (кінець XIX – початок XX століття) [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 /
- О. М. Литвиненко; Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2011. – 21 с.
- [7] Люта О. М. Педагогічне забезпечення початкової освіти на Єлисаветградщині в кінці XIX – на початку XX ст. / Оксана Миколаївна Люта // Наукові записки. Серія: Історичні науки / ред. В. М. Філоретов [та ін.]. – Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – Вип. 12. – С. 96-105.
- [8] Народное образование в Елисаветградском уезде Херсонской губернии в 1906 году. – Елисаветград: Тип. М. Гольденберга, 1908.
- [9] Народное образование в Елисаветградском уезде Херсонской губернии в 1910 году. – Елисаветград: Тип. Елисаветградского земства, 1911.
- [10] Народное образование в Елисаветградском уезде Херсонской губернии в 1912 году. – Елисаветград: Тип. Елисаветградского земства, 1913.
- [11] Пашутин А.Н. Исторический очерк г. Елисаветграда (печатается по изданию 1897 г.). – Кіровоград, 1992. – 176 с.
- [12] Постолатій В. В. Педагогічна освіта на Кіровоградщині (1865 – 1965 рр.) / В. В. Постолатій. – Кіровоград : Нашвидав, 2006. – 144 с.

- [13] Прибора Т. Особливості жіночої освіти Єлисаветградщини II половини XIX – початку XX століття (2014) / Т. Прибора // Вісник Черкаського університету. – Серія : Педагогічні науки. – Черкаси, 2014. – Випуск 6 (299). – С. 101 – 105.
- [14] Притюпа О. С. Краєзнавчі засади розвитку природничої освіти на Єлисаветградщині (друга половина XIX – початок XX століття) : дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / О. С. Притюпа. – Кіровоград, 2013. – 235 с.
- [15] Шевченко С. І. Alma mater єлисаветградських гімназисток / С. І. Шевченко. – Кіровоград: ВО “Акорд”, 2007. – 196 с.
- [16] Шевченко С. І. Старі стіни: Єлисаветградська громадська жіноча гімназія. 1860-1920 рр. [Текст] / С. І. Шевченко; Кіровоградський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Винниченка. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. Володимира Винниченка, 2007. – 179с.
- [17] Якименко С. І., Литвиненко О. М. Жіноча середня освіта в Херсонській губернії (кінець XIX – початок XX століття) [Монографія] / С. І. Якименко, О. М. Литвиненко. – К.: Видавничий Дім “Слово”, 2011. – 208 с.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Dobrianskyi I.A., Postolatii V.V. Hromadska ta pryvatna initsiatyva v rozvytku osvity Ukrainy (kinets KhKh – pochatok KhKh st.) / I.A. Dobrianskyi, Postolatii V.V. – Kirovohrad, 1998. – 144 s.
- [2] Къ вопросу о neobkhodymosti uchrezhdenia zhenskikh professiunalnykh shkoly // Sbornyk Khersonskogo zemstva. – Kherson, 1888. – № 1. – S.30-31.
- [3] Kratkyi otchet o sostoianyy Elysavethradskoi obshchestvennoi zhenskoii gymnazyy za 1902 hod // Obshchyi otchet Elysavethradskoi uezdnoi zemskoi upravyy za 1902 h. – Elysavethrad, 1903.
- [4] Kulish O. O. Osvitnia diialnist zemstv Khersonskoi hubernii u zabezpechenni bezperervnosti zhinochoi osvity (druga polovyna KhKh – pochatok KhKh stolittia) / O. O. Kulish // Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnogo universytetu. Serii: Pedagogichni nauky. – Mykolaiv, 2008. – T.2. – S. 176-185.
- [5] Kulish O. O. Stanovlennia serednoi profesiinoi zhinochoi osvity v Khersonskii hubernii v kints KhKh – na pochatku KhKh st. / O. O. Kulish // Hileia (naukovyi visnyk): zb. nauk. prats. – K., 2009. – Vyp. 19. – S.4-9.
- [6] Lytvynenko O. M. Zhinocha serednia osvita v Khersonskii hubernii (kinets XIX – pochatok XX stolittia) [Tekst] : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.01 / O. M. Lytvynenko; Kirovohr. derzh. ped. un-t im. V. Vynnychenka. – Kirovohrad, 2011. – 21 s.
- [7] Liuta O. M. Pedagogichne zabezpechennia pochatkovoї osvity na Yelysavethradshchyni v kints KhKh – na pochatku KhKh st. / Oksana Mykolaivna Liuta // Naukovi zapysky. Serii: Istorychni nauky / red. V. M. Filoretov [ta in.]. – Kirovohrad: KDPU im. V. Vynnychenka, 2009. – Vyp. 12. – S. 96-105.
- [8] Narodnoe obrazovanye v Elyevethradskom uezde Khersonskoi hubernyy v 1906 hodu. – Elysavethrad: Typ. M. Holdenberha, 1908.
- [9] Narodnoe obrazovanye v Elyevethradskom uezde Khersonskoi hubernyy v 1910 hodu. – Elysavethrad: Typ. Elysavethradskogo zemstva, 1911.
- [10] Narodnoe obrazovanye v Elyevethradskom uezde Khersonskoi hubernyy v 1912 hodu. – Elysavethrad: Typ. Elysavethradskogo zemstva, 1913.
- [11] Pashutyn A.N. Ystorycheskyi ocherk h. Elysavethrada (pechataetsia po yzdanyiu 1897 h.). – Kirovohrad, 1992. – 176 s.
- [12] Postolati V. V. Pedagogichna osvita na Kirovohradshchyni (1865 – 1965 rr.) / V. V. Postolati. – Kirovohrad : Nashvydav, 2006. – 144 c.
- [13] Prybora T. Osoblyvosti zhinochoi osvity Yelysavethradshchyni II polovyny XIX – pochatku XX stolittia (2014) / T. Prybora // Visnyk Cherkaskoho universytetu. – Serii : Pedagogichni nauky. – Cherkasy, 2014. – Vypusk 6 (299). – S. 101 – 105.
- [14] Prytiupa O. S. Kraieznachy zasady rozvytku pryrodnychoi osvity na Yelysavethradshchyni (druga polovyna KhKh – pochatok KhKh stolittia) : dys... kand. ped. nauk: 13.00.01 / O. S. Prytiupa. – Kirovohrad, 2013. – 235 s.
- [15] Shevchenko S. I. Alma mater yelysavethradskykh himnazystok / S. I. Shevchenko. – Kirovohrad: VO “Akord”, 2007. – 196 s.
- [16] Shevchenko S. I. Stari stiny: Yelysavethradska hromadska zhinocha himnaziia. 1860-1920 rr. [Tekst] / S. I. Shevchenko ; Kirovohradskyy derzh. pedagogichnyy un-t im. Volodymyra Vynnychenka. – Kirovohrad : RVV KDPU im. Volodymyra Vynnychenka, 2007. – 179s.
- [17] Yakymenko S. I., Lytvynenko O. M. Zhinocha serednia osvita v Khersonskii hubernii (kinets XIX – pochatok XX stolittia) [Monografiia] / S. I. Yakymenko, O. M. Lytvynenko. – K.: Vydavnychiy Dim “Slovo”, 2011. – 208 s.

The problem of development of the women's education in Elisavetgrad (second half of the XIX – the beginning of the XX century) at the historical and pedagogical studies

O. V. Filonenko

Abstract. The article analyzes the historiographical sources, which presents issues of female education in Elisavetgrad during the second half of the XIX – the beginning of the XX century. The place and the role of the Elisavetgrad women's education have been clarified in the scientific studies of the well-known educationalists in the past and present times. Further development have been acquired the analysis and systematization of research on this issue.

Keywords: historiography, Elisavetgrad, women education, women institutions, women's college, women's gymnasium, process of study.